

تأثیر آزادسازی تجاری بر فقر روستایی ایران

محمد حسین کریم^۱، فتانه نیک‌بخش^۲، علیرضا سرگزی^۳، ماشاله سالارپور^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۵/۲

چکیده

هدف اصلی این مطالعه بررسی تأثیر آزادسازی تجاری بر فقر روستایی ایران با استفاده از تحلیل سری‌های زمانی و سیستم معادلات همزمان طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۸۸ می‌باشد که روش رگرسیون‌های به ظاهر نامرتب جهت تخمین چهار معادله به صورت هم‌زمان مورد استفاده قرار گرفته است. طبق نتایج به دست آمده، ضریب متغیر توزیع درآمد تأثیر منفی و معنی‌داری بر نسبت جمعیت فقیر به کل جمعیت دارد. متغیر شاخص تجارت تأثیر مثبت و معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد بر متغیر تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد سرمایه می‌گذارد. متغیر نرخ تورم تأثیر منفی و معنی‌داری در سطح ۹۰ درصد بر متغیر تولید ناخالص داخلی دارد. متغیر نسبت تولیدات کشاورزی به GDP تأثیر منفی و معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد بر متغیر توزیع درآمد می‌گذارد، همچنین متغیرهای توزیع درآمد و سهم تولیدات کشاورزی از GDP تأثیر مثبت و معنی‌داری بر متغیر شاخص تجارت گذاشته است.

واژگان کلیدی: آزادسازی تجاری، فقر روستایی، ایران.

---

۱. دانشیار دانشگاه علوم اقتصادی تهران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی دانشگاه زابل

۳. عضو هیئت علمی گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه زابل (نویسنده مسئول)

email: a.sargazi66@gmail.com

۴. عضو هیئت علمی گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه زابل

مقدمه

به طور کلی فرآیند آزادسازی تجاری، کسب منافع ناشی از توسعه مبادلات بین‌المللی است. ابزار اصلی آزادسازی، حذف موانع غیرتعرفه‌ای، حذف یا کاهش تدریجی تعرفه‌ها و در نهایت رسیدن به مرحله حذف یارانه‌های صادراتی است. یکی از اهداف مطالعات آزادسازی تجاری بررسی اثرات آن بر توزیع درآمد و رفاه خانوارها است (هلپمن، ۱۹۹۵). پدیده فقر خود نمودی از توسعه‌نیافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که ثبات سیاسی، همبستگی اجتماعی و سلامت جسمی و روحی ملت‌ها را تهدید کرده است. براساس گزارشات بانک جهانی در سال ۲۰۰۱ که بر پایه مطالعات این بانک در زمینه فقر صورت گرفته، تقریباً نصف جمعیت ۶ میلیارد نفری جهان با روزی کمتر از ۲ دلار به سر برده و نزدیک به ۱/۲ میلیارد نفر کمتر از یک دلار در روز را برای مصارف شخصی خود صرف می‌کنند. فقر روستایی تقریباً ۶۳ درصد از کل فقر جهانی را شامل می‌شود که این مقدار در برخی کشورها نظیر بنگلادش به ۹۰ درصد می‌رسد (بانک جهانی، ۱۳۸۱). شناخت اصولی فقر در جامعه روستایی به‌عنوان یکی از اقدامات اساسی مطرح می‌باشد. بدین‌روی و با توجه به اهمیت و ضرورت غیرقابل انکار بررسی این مسأله در سال‌های اخیر، مطالعات نسبتاً قابل توجهی پیرامون فقر در جهان و ایران صورت گرفته است که لیپتون (۱۹۷۷) در مطالعه خود این‌گونه استدلال می‌کند که اکثر فقیرانی که در نواحی روستایی زندگی می‌کنند بیشتر درآمدها را از عایدی نیروی کار به‌دست می‌آورند. رشد کشاورزی بر پایه تکنولوژی کاربر در کشورهای در حال توسعه به کاهش فقر روستاییان در این بخش بستگی دارد که در اثر آن‌ها کالاهای و خدمات غیرتجاری تولید می‌کنند.

دت و راوالیون (۱۹۹۸) اثرات رشد عملکرد و دستمزدهای واقعی را روی فقر برای روستاهای هند بررسی کرده و نشان دادند که عملکرد بالاتر و افزایش دستمزد، فقر را به یک میزان کاهش می‌دهد. ودن (۱۹۹۹) با استفاده از روش شبیه‌سازی دریافت که در کشور بنگلادش، رشد بخش روستایی بیشتر از رشد بخش شهری فقر را کاهش داده است. دت و راوالیون (۱۹۹۶) رشد بخش کشاورزی هند را در کاهش فقر روستاییان و شهرنشینان مؤثر دانسته و بیان می‌کنند که رشد بخش صنعت بر جامعه فقیر روستایی اثر معنی‌داری ندارد. بورگیگنون و موریزن (۱۹۹۸) یک نمونه ۳۸ تایی از کشورهای در حال توسعه کوچک و متوسط را در نظر گرفته و دریافتند که رشد در بخش‌های کشاورزی و خدمات، فقر را بیشتر از رشد در تولید محصولات صنعتی کاهش می‌دهد. خالدی (۱۳۷۹) به اندازه‌گیری خط فقر در روستاهای ایران طی دوره ۷۵-۱۳۵۰ پرداخته است که نتایج مطالعه وی نشان‌دهنده آن است که افزایش درآمد سرانه واقعی، وقوع انقلاب اسلامی و روند زمانی، رفاه روستاییان را افزایش می‌دهد. لیکن عواملی نظیر تورم، رشد جمعیت، بهره‌وری سرانه، بی‌سوادی سرپرستان خانوارها و دستمزدها را فاقد تأثیر معنی‌دار بر میزان درصد فقرای روستایی معرفی می‌کند. پروین (۱۳۷۲) در مطالعه خود که به بررسی زمینه‌ها و علل اقتصادی فقر در ایران پرداخته است از تحقیق خود این‌گونه نتیجه‌گیری می‌کند که دوگانگی اقتصادی ناشی از اتخاذ سیاست‌های صنعتی‌شدن و نقش درآمدهای حاصل از نفت در اقتصاد ایران، زمینه‌های بروز بیکاری، توزیع نابرابر درآمد و فقر را پدید آورده است.

۱. مواد و روش‌ها

در این مطالعه به منظور بررسی تأثیر آزادسازی تجاری بر روی فقر روستایی یا به عبارت دیگر رابطه فقر-تجارت، چهار معادله در قالب سیستم معادلات هم‌زمان برگرفته از تحقیق سیگزین لی (۲۰۰۹)، در نظر گرفته شده است که به شرح زیر است:

$$PI = F(PGDP, PGDP^r, JNE, AGR, Inflation, TRADE, TRADE^r) \quad (۱)$$

$$PGDP = f(INE, Inflation, TRADE, TRADE^r) \quad (۲)$$

$$INE = f(PGDP, PGDP^r, INE, AGR, Inflation, TRADE, TRADE^r) \quad (۳)$$

$$TRADE = f(PGDP, PGDP^r, INE, AGR, Inflation) \quad (۴)$$

که در آن:

$PGDP$: (تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد سرمایه)

$PGDP^r$: (توان دوم تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد سرمایه)

INE : توزیع درآمد

AGR : نسبت تولیدات کشاورزی به GDP

$Inflation$: نرخ تورم سالانه در دوره CPI

$TRADE$: شاخص آزادسازی تجاری

$TRADE^r$: توان دوم آزادسازی تجاری

PI : نسبت جمعیت فقیر به کل جمعیت

چهار معادله از سیستم معادلات هم‌زمان به روش SUR (رگرسیون‌های به ظاهر نامرتب) ^۱ تخمین زده شده است. علت تخمین معادلات به روش فوق به دلیل ایجاد تخمین‌های سازگار و بدون تورش و کارا بوده است. در گذشته به منظور برآورد معادله‌ها از روش OLS (حداقل مربعات معمولی) ^۲ استفاده می‌شود. استفاده از روش OLS بر این فرض استوار است که متغیرهای سری زمانی مورد استفاده ساکن هستند، اما استفاده از این روش در مورد متغیرهای غیرساکن، هر چند پارامترهای برآورد شده دارای آماره t ، معنی‌دار است و از آماره F و ضریب تعیین R^2 بالایی برخوردار است اما به دلیل این‌که این برآوردگر دیگر از توزیع نرمال استاندارد تبعیت نمی‌کند، برداشت آماری بر اساس آماره‌های معمول نادرست خواهد بود (گرنجر و نیوبلد، ۱۹۷۴). بنابراین از سیستم معادلات رگرسیون به‌ظاهر نامرتب در این مطالعه استفاده شده است که جملهٔ اخلاص معادلات با یکدیگر ارتباط دارند و گفته می‌شود جملات اخلاص معادلات مختلف با یکدیگر دارای هم‌بستگی هم‌زمان هستند، بدین مفهوم که:

$$E(\varepsilon_i \cdot \varepsilon_j') = \delta_{ij} \cdot I_T \quad (۵)$$

یعنی جملات اخلاص معادلات فوق تحت تأثیر نیروها و عوامل یکسانی قرار دارند، به‌علاوه در سیستم معادلات به‌ظاهر نامرتب، معمولاً تعدادی محدودیت بین پارامترهای معادلات مختلف مرسوم به محدودیت بین معادلات نیز وجود دارد (زلنر، ۱۹۶۲).

1. Seemingly unrelated regressions
2. Ordinary least squares

از آنجایی که نخستین گام در تحلیل متغیرهای سری زمانی، بررسی ایستایی متغیرها است و چنانچه متغیری ایستا نباشد یا به بیان دیگر با گذشت زمان توزیع احتمال آن متغیر تغییر کند، تحلیل‌های رگرسیونی با مشکل روبرو خواهد شد. این روش آماری زمانی که تفاضل‌گیری مرتبه اول متغیرها به کار گرفته می‌شود، فرضیه بی‌معنی نایستایی را رد می‌کند (ابریشمی، ۱۳۸۱). بدین منظور در این مطالعه از آزمون دیکی فولر تعمیم‌یافته برای بررسی ایستایی متغیرها استفاده شده است. داده‌های این تحلیل از پایگاه اطلاعاتی بانک جهانی به دست آمده است که شامل اطلاعاتی از قبیل تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد سرمایه، توزیع درآمد، نسبت تولیدات کشاورزی به GDP و نرخ تورم می‌باشد که طی سال‌های ۸۸-۱۳۵۹، داده‌های سالیانه کشور ایران را تأمین می‌کند که برای تخمین معادلات از نرم‌افزار $Eviews (6)$ استفاده شده است.

۲. نتایج و بحث

نتایج تخمین چهار مدل به روش رگرسیون‌های به‌ظاهر نامرتب در قالب جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول ۱- نتایج تخمین معادلات همزمان

$\text{Log PI} = -0.156 - 0.11 \log \text{PGDP} - 0.022$					
	(-0.2)	(-1.66)			** (-0.04)
$\log \text{INE} = 0.58 \log \text{AGR} + 0.33 \log \text{Inflation} + 0.78 \text{Log Trade}$					
	(2.11)	*** (-0.7)			(0.22)
$\text{Log PGDP} = -0.91 - 0.25 \log \text{INE} - 0.25 \log \text{Inflation} + 1.06 \text{Log Trade}$					
	(-0.37)	(-1.36)		* (2.36)	* (7.23)
$\text{INE} = 0.11 + 1.45 \log \text{PGDP} + \log \text{INE} - 2.18 \log \text{AGR} - 1.45 \log \text{Inflation} + 1.5 \log \text{TRAD}$					
	(0.73)	(0.23)		(-0.32)	(5.37)
				(0.79)	(0.11)
$\text{TRADE} = -0.029 \log \text{PGDP} + 0.47 \log \text{INE} + 1.76 \log \text{AGR} - 0.077 \log \text{Inflation}$					
	(-1.03)	(3.67)**		(11.3)**	(-1.36)

مأخذ: یافته‌های تحقیق

* معنی‌داری در سطح ۹۰ درصد

** معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد

*** معنی‌داری در سطح ۹۹ درصد

طبق نتایج به دست آمده از جدول (۱)، ضریب شاخص تجارت به‌طور مستقیم با نسبت جمعیت فقیر به کل جمعیت رابطه دارد و تأثیری معنی‌دار و مثبت روی این متغیر می‌گذارد و در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است. هم‌چنین ضریب توزیع درآمد رابطه معکوس با نسبت جمعیت فقیر به کل جمعیت و

تأثیری معنی‌دار دارد. منفی بودن ضریب این متغیر امری بدیهی است، زیرا هر چه سطح درآمد افزایش می‌یابد سطح رفاه و فرهنگ افراد نیز افزایش می‌یابد و با افزایش یافتن سطح فرهنگ مصرفی افراد در روستاها، مهاجرت از روستاها به سطح شهرها افزایش یافته و به موازات آن تعداد افراد فقیر در سطح روستاها کاهش می‌یابد. متغیر شاخص تجارت به‌طور مثبت و مستقیم با متغیر تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد سرمایه رابطه دارد و تأثیری معنی‌دار در سطح ۹۵ درصد بر روی آن می‌گذارد، زیرا با انجام تجارت و همچنین واردات و صادرات یک کالا موجبات ارزآوری از کشور صادرکننده به کشور واردکننده و افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (*FDI*) به داخل کشور فراهم گشته که به دنبال آن افزایش رشد اقتصادی (*GDP*) کشور را فراهم می‌نماید. متغیر نرخ تورم با متغیر تولید ناخالص داخلی به‌طور معکوس رابطه دارد و اثری منفی و معنی‌دار در سطح ۹۰ درصد بر آن می‌گذارد و از نظر اقتصادی به این مفهوم است که به ازای یک درصد افزایش در نرخ تورم، رشد اقتصادی به میزان یک درصد کاهش می‌یابد. متغیر نسبت تولیدات کشاورزی به *GDP* با متغیر توزیع درآمد رابطه معکوس و غیرمستقیم دارد و اثری منفی و معنی‌دار در سطح ۹۵ درصد بر آن می‌گذارد، زیرا با افزایش تولید و در نتیجه درآمد افراد تعداد افراد فقیر و کم‌درآمد در سطح روستاها و تعداد افرادی که به کار کشاورزی می‌پردازند کاهش می‌یابد و لذا سطح تولیدات کشاورزی نیز کاهش می‌یابد. همچنین متغیرهای توزیع درآمد و سهم تولیدات کشاورزی از *GDP* بر روی شاخص تجارت اثری مثبت و معنی‌دار در سطح ۹۵ درصد می‌گذارند.

همچنین در این مطالعه رفتار آماری متغیرهای مورد استفاده با استفاده از آزمون ریشه واحد مورد بررسی قرار گرفت و نتایج این آزمون نشان داد که متغیرهای نسبت تولیدات کشاورزی به *GDP* در سطح و بدون عرض از مبدأ و روند، ایستا می‌باشند. متغیرهای توزیع درآمد و نرخ تورم و نسبت جمعیت فقیر به کل جمعیت در سطح و با عرض از مبدأ، ایستا شده‌اند، در واقع این متغیرها $I(0)$ هستند. متغیر شاخص تجارت در سطح، با عرض از مبدأ و روند، ایستا شده است. همچنین متغیر تولید ناخالص داخلی به ازای هر واحد سرمایه با یک بار تفاضل‌گیری و با عرض از مبدأ و روند، ایستا می‌باشند و این متغیر $I(1)$ می‌باشد. نظر به این که داده‌ها به صورت سالیانه بوده و بیشترین وقفه یک در نظر گرفته شده است و با توجه به این که شمار داده‌های مورد بررسی کمتر از ۱۰۰ بوده؛ لذا از معیار شوآرتز-بیزین استفاده شده است تا درجه آزادی زیادی از دست نرود و این معیار از کارایی بیشتری برخوردار می‌باشد.

منابع

- ابریشمی، حمید. "اقتصادسنجی کاربردی". انتشارات دانشگاه تهران. صفحات ۲۱۴-۲۱۵-۲۱۸.
- بانک جهانی. "مبارزه با فقر: گزارش توسعه جهانی سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰". ترجمه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، معاونت امور اجتماعی، دفتر امور اجتماعی، ۱۳۸۱.
- پروین، سهیلا. "زمینه‌های اقتصادی فقر در ایران". رساله دوره دکتری، رشته علوم اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۵.
- خالدی، کوهسار. "بررسی اقتصادی فقر روستایی و عوامل مؤثر بر آن در ایران". پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، رشته اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۹.
- Bourguignon, F. , & Morrisson , C. (1998). "**Inequality and Development: The role of dualism**". *Journal of Development Economic*, 57(2) , 233-257.
- Datt, G. , & Ravallion, M. (1996). "**How important to India's poor is the sectoral composition of economic growth?**". *The world Bank Economic Review*, 10 (1) , 1-25.
- Datt; G. , & Ravallion , M. (1998). "**Farm productivity and Rural poverty in india**". *Journal of Development studies*: 34 (4): 62-85.
- Granger, C. W. K. and P. New old. (1974). "**Spurious regressions in econometric**", *Journal of Econometrics*, 2: 111-120.
- Helpman, E. and. Krugman (1995). "**Market strugure and foreign Trade**", the MIT press , Cambridge , Massa chusetts: USA.
- Lipton, M. (1977). "**Why poor people stay poor?**", Urban bias in word development. London: Temple smith.
- Shixin Li (2009). "**The Effect of Trade Liberalization on Chinese Rural Poverty**". Available on: www.ccsnet.org.
- Wedden. Q. (1999). "**Growth, poverty and inequality: A regional panel f or Bangladesh research**". *Working paper. No. 2072*. The world Bank. Washington. DC.
- Zellner, Arnold (1962). "**An Efficient method of Estimating seemingly unrelated Regression and tests for Aggregation Bias**". *Journal of the American statistical Association* 57: 348-68.

The Impact of Trade Liberalization on Rural Poverty of Iran

M. H. Karim, F. Nik Bakhsh, A. Sargazi, M. Salarpour

Received:22 January 2013   **Accepted:** 24 July 2013

The aim of this study is investigate the effect of trade liberalization on rural poverty by using of analysis of time series, and system of simultaneous equations during 1359 to 1388. That approach of regression seemingly unrelated to estimate the four equations as has been used simultaneously. According to the results, the coefficient of income distribution variable has significant and negative effect on ratio of poorer than the general population. Trade index Variable has positive and significant effect of, 95 percent level of significance in the GDP variable per capital inflation Variable has significant and negative impact on the level of significance 90 percent of GDP. ratio of agricultural produce Variable to GDP has significant and negative effects in 95 percent. so income distribution variable, and GDP share of agricultural produce has significant and positive effect on trade index.

Key words: *Trade Liberalization, Rural Poverty, Iran.*